ڊاڪٽر غلام حسين پٺاڻ

سر سارنگ

وڄون وسڻ آئيون، سارنگ سينگاري،
اڄيا لڪ لطيف چي، پسلر پياري،
وڄڙين واري، ڪڻي ڪعبي تي ڪر نائيا.

ولسوف يعطيڪ ربڪ، توسين قادر ڪيا قرار،
قادر پاڻ قسم ڪيا، خاڪ قدمن جا ڪلتار،
آهن ڪرم ڪريم جا، احمد ساڻ اپار.

سر سارنگ جو ظاهري مطلب ۽ روحاني راز ڇا آهي تنهنجو مختصر بيان هي آهي ته:

هر ملڪ ۾ برسات نه پوڻ ڪري، اتي جي زمين، وڻ ٽڻ، پکي پکڻ، جانور ۽ بين ساهوارن جي حالت بلڪل خراب ٿي ويندي آهي، زمين سڪي ٺڪر ٿي ويندي آهي، گاه سڙي ختم ٿي ويندا آهن، پکي پکڻ، جانور پر هر ساه وارو پاڻي جي لاءِ ترسڻ لڳندو آهي ۽ هر چيز جو ڏکر پنجي ويندو آهي. پر جيئن الله جي رحمت ايرندي آهي ڪڪر چڙهندا آهن، ٿڌي هوا لڳندي آهي، ته هر ساهه وارو برسات جا گيت آلاپيندو نظر ايندو آهي. جيئن ئي برسات پئي ٿي، گاه، ڏڌ، مکڻ، آن، وغيره جام ٿيو وڃي، پکي پکڻ، جانور، وڻ ٽڻ هر ساهه وارو سائو ستابو، خوش ۽ مست نظر ايندو آهي. ڏکر ڏور هليو ويندو آهي. الله جي مهر مينهن جي ڪري هر طرف نظر

ايندي آهي. جيئن شاهه سائين برسات ۽ پوڻ جو منظر بيان ڪندي فرمائي ٿو:

سارنگ کي سارين، ماڙهو، مرگهه، مينهيون،
آڙيون آبر آسري، تاڙا تنوارين،
سپون جي سمنڊ ۾، نئي سج نهارين،
ٻلر پيارين، ته سنگهارن سک ٿيي.

وري جڏهن برسات پوي ٿي ملڪ سائو ستابو ٿئي ٿو، تڏهن منظر وري هن ريت ٿو چٽي:

ٻر وٺا، ٿر وٺا، وٺيون ترايون،
پره جو پٽن تي، ڪن ولوڙا وايون،
مکڻ ڀرين هٿڙا، سنگهاريون سايون،
ساري ڏهن سامهيون ٻولايون رايون،
ٻانهيون ۽ ٻايون، ٻکي سهن ٻاهجي.

سر سارنگ جي روحاني راز کي بيان ڪندي غلام محمد شهوائي شاهه جي رسالي ۾ لکي ٿو ته:

”ساڳئي ريت اسلام کان اڳ عربستان جي حالت بلڪل خراب هئي، مگر اسلام کان پوءِ اتي جون حالتون ائين ڦريون، جيئن برسات کان پوءِ ملڪان ملڪ ڦرنديون آهن. اسلام جو لشڪر اسلام جي تبليغ ۽ قانون الاهي جي رائج ڪرڻ لاءِ ملڪن ۾ پکڙجي ويو ۽ پنهنجي رحمت جا ڪکر ساري دنيا مٿان وسايا“. (١)

---

(١) غلام محمد شهوائي، شاهه جو رسالو، ڇاپو ٻهريون، حيدرآباد ص ٩٥٣.

جيئن شاهہ سائين فرمايو آهي:

مکي مسڻان موٽيون، الهيون تي عرفات،
روضي پاڪ رسول جي رنگ ڪيائون رات،
وڃڙيون پرڀات، موٽي مصر آئيون.

اهڙيءَ ريت هن سر ۾ هڪ طرف سارنگ جي مند جي سکن ۽ آسودگين ۽ ڏکن ڀريان سکن جو ذڪر آهي ته ٻئي طرف الاهي رحمت ۽ مهر جي جنبش ۾ اچڻ جو ذڪر ڪيل آهي. جيئن مينهن جي مند کان اڳي خشڪسالي واري حالت هوندي آهي، جنهن ڪري انسان، جانور، پکي ۽ پکڻ ته ٺهيو، پر سمنڊ ۾ سپون به ابر جي آسري ۽ اوسيئڙي تي هونديون آهن، ڇو ته سج جي انتهائي گرمي ڪري زمين تپي باهہ ٿيو وڃي، ڦلگاهہ سڙيو ڪک ٿيو وڃن، وڻن ٽڻن جا پن گرمي جي تپش ڪري ڪورجي پيلا ٿيو وڃن ۽ اهڙي حالت ۾ جڏهن ڪڪر آسمان تي ڇانئيو، ٿڌڙي هير جانورن، پکي پکڻ جي جسم کي فرحت ڏني ۽ زمين تي الاهي رحمت جي وس ٿي ۽ وسڪارو ٿيو ته هر هنڌ کان خوشي ۽ ٻهڪار واچوڙي وانگر ور وڪڙ ڪري اڀري نروار ٿئي ٿي. نہ رڳو ايترو پر انسان، وڻ ٽڻ، پکي پکڻ، جانور، جيت خوشي ۽ شادماني وچان رب جي رحمتن جا راز الاپڻ شروع ڪريو ڏين. شاهہ صاحب انهيءَ حالت کي اسلام جي آمد کان اڳي ۽ پوءِ جي دنيا جي حالتن کي پيش ڪيو آهي تہ اسلام کان اڳي دنيا ۾ جيڪا جهالت ۽ اونداهي هئي، اسلام جي اچڻ کان پوءِ جيڪا خوشي ۽ سڪارو آيو، اها الله جي رحمت هئي انهي رب جي راز کي، محبوب جي مهر ۽ رحمت کي روحاني راز ۾ پيش ڪيو آهي.

سر سارنگ ۾ هڪ طرف سارنگ جي ظاهري ڏيک ۽ نظارن کي نروار ڪيو ويو آهي تہ ٻئي طرف اسلام جي آمد، دنيا ۾

الله جي رحمت جي منظر کي پيش ڪيو ويو آهي. ٽورن لفظن ۾ ائين چئجي ته شاهه سائين هڪ طرف الله جي رحمت ۽ مهر جي مهربانين جو ذڪر ڪيو ۽ الاهي رازن جو اظهار ڪيو ۽ رب جي رازق هئڻ جي روحاني رمز کي بيان ڪيو ۽ انهيءَ ضرورت کي محسوس ڪرايو آهي ته الله جي رازق هئڻ جا ٽورا مڃون ۽ ٻئي طرف اسلام جي ڪري دنيا مان ڪفر جي جهالت جي گرمي جيڪا انسانيت جي تباهي ۽ بربادي آڻي رهي هئي، انهيءَ جو منظر پيش ڪري ظاهر ڪيو ته اسلام جي رحمت جي جڏهن پالوٽ ٿي، دنيا جي زمين جڏهن سرسبز ٿي، دنيا ۾ جهالت ختم ٿي، ڪفر جو ڪوٽ مسمار ٿيو ۽ انسانيت کي فروغ مليو، تڏهن دنيا جو رنگ بدلجي ويو. شاهه انسان ذات جي انسانيت لاءِ چاهه ۽ سڪ جو جڏهن ذڪر ٿو ڪري تڏهن چوي ٿو ته:

سارنگ! سار لهيج، الله لڳ اچين جي،
ٻاڦي ٻوڇ ٻٽن ۾، آرزان ان ڪريج،
وطن وسائيج، ته سنگهارن سک ٿئي.

سارنگ کي سارين، ماڙهو، مرڳهه، مينهيون،
آڙيون آبر آسري، تاڙا تنوارين،
سپون جي سمنڊ ۾، نئين سج نهارين،
پلر پيارين، ته سنگهارن سک ٿئي.

پر وري جڏهن برسات پوي، ٿي ملڪ سائو ستابو ٿئي ٿو، ماڻهن، جانورن پکين ۽ ٻين ساهه وارن ۾ سک ۽ چين جي لهر لهرون ڏيندي موج ۾ اچي ٿي ۽ الاهي رحمت پنهنجا رنگ برنگي

نظارا نروار ڪري ٿي، تڏهن ڇا ٿو نظر اچي تنهن جو ذڪر ڪندي شاهه هن منظر کي پيش ٿو ڪري:

آڪهه ڪيا الله لڳه پس، لطيف چئي،
پلر جي پالوٽ سين، پٽن جهليا پاه،
واحد جي وڏائي ڪيا، مٿي گسن گاه،
سانگين وريا ساه، آئسن آب اگوندرو.

شاهه مٿين بيتن ۾ سارنگ جي موسم جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن ۾ هڪ طرف برسات جي نه پوڻ، زمين جي خراب حالت ۽ ڏڪر ۽ ڏکن جو ته ٻئي طرف وري برسات پوڻ ڪري جيڪا سک ۽ خوشي اچي ٿي، تنهن کي ظاهر ڪيو آهي. پر باطن ۾ شاهه جو جيڪو روحاني راز آهي، سو آهي، اسلام کان اڳي دنيا جي حالت. اسلام کان پوءِ دنيا جي جهالت ۽ ڪفر جو خاتمو ۽ انسانيت ۾ جيڪا الله جي رحمت سان تبديلي آئي تنهن جو ذڪر، ڇو ته اسلام کان اڳي دنيا ۾ جهالت، ڪفر، ناانصافي، ظلم انتها تي پهچي چڪو هو. انسانيت تباهه ٿي چڪي هئي. الله جي جڏهن رحمت ٿي، اسلام آيو، دنيا جون حالتون بدليون، ملڪ ۾ سک ۽ آرام آيو، انسانيت کي فروغ مليو، الله جي رحمت جي ڪڪر پالوٽ ڪئي، تڏهن دنيا جو رنگ بدلجي ويو. انهيءَ جو ذڪر شاه هن ريت ڪيو آهي:

روضي تان رسول جي، ڪئو وڄڙين وارو،
پريانئون پير پئي، نظر سين نارو،
هادي، پر حڪم سين، هي تڙ تا سيارو،
نرمل نظارو، ٻي پسايو پاهجو.

وري چوي ٿو ته:

ٻـي پسايو پاهجو، نظارو نـاگاه،
لٿو ڪٽ قلوب تان ٿي وروهڻ واه،
آميدون ارواح، ٻي پسندي پنيون.

جهالت کي اسلام ختم ڪيو، تنهن جو ذڪر هن ريت ڪيو آهي:

مـنـد ٿـي، منڊل منڊيا، آيـو جـهـڙ جهاڻي،
هـڪ آرزان ان ٿيو، ٻـيـو مکڻ منجهه ماڻي،
ڪلمي سين ڪـاڻـي، لاٿـم ڪس قلوب تـان.

شاه جي سر سارنگ ۾ ڏنل سڀ وايون شاه جي روحاني رازن کي ظاهر ڪن ٿيون. نه رڳو سر سارنگ ۾ پر هـر سر جي آخر ۾ ڏنل واين جو جيڪڏهن جائزو ورتو وڃي ته ثابت ٿيندو ته شاه جي ڪلام جو روحاني مقصد جيڪو سر ۾ بيان ٿيل آهي، اهو صاف ظاهر نظر ايندو. هن سر ۾ جيڪي ٻه وايون آهن سي هي آهن:

پهرئين داستان جي وائي جي پهرئين سٽ آهي ته:
مهجي سيـد سار لهندو، مون کي آه آميد الله ۾.

هن وائي ۾ رسول ڪريم جن جي ساراه ۽ ثنا ڪيل آهي ۽ کين انسان ذات لاء رحمت ظاهر ڪيو آهي.

ٻئي داستان جي وائي آهي:

کـر در ڪامي ٻچي، آئـون ويندي در دوستن جي.
هن ۾ شاه رسول ڪريم جن جي لاء سڪ ظاهر ڪئي آهي.

ٽئين داستان جي وائي آهي:

اکيون ميگهه ملار، صورت تهجي سڀ جڳ موهيو.
سجدو فيل في الحال ڪيو، ڏسي مطلب نور نراڙ.

هن ۾ ٻه رسول ڪريم جن جي ساراهه ثنا ۽ سندن الله در سان مرتبو ۽ مٿائن الله جي رحمت جو ذڪر ڪيل آهي.

چوٿين داستان ۾ آهي:

ڪي آهه پرين تون، لهه مهجي سيد سار،
آئي مند ملار.

هن وائي جو ٻه مطلب ظاهر ٿو ڪري ته هي سر شاه ڪهڙي مقصد لاءِ چيو آهي.

وڌيڪ انهن واين جو ذڪر اڳتي تفصيل سان ڪريون ٿا.
سر سارنگ جي داستان ٽئين جي وائي جي تشريح هيٺ تفصيل سان پيش ڪريون ٿا:

وائي هي آهي:

اکيون ميگهه ملار، صورت تهجي سڀ جڳ موهيو.
سجدو فيل في الحال ڪيو، ڏسي مطلب نور نراڙ.
چاهن وقت چام جي، ڪريا ڪنگر ڪوٽ ڪفار.

صورت......

آڳي سڀ آيسن جو، توکي ڪاريو سير ستار.
ولسوف يعطيڪ ربڪ، توسين قادر ڪيا قرار.
قادر پناڻ قسم ڪيا، خاڪ قدمن جا ڪلتار.

صورت.......

آهن ڪرم ڪريم جا، احمد ساڻ آپار.
صورت ....
اکنڊيا جي ابره ڪي، سرها ٿيا سي سنگهار.
صورت ....
موڪل ٿي مينهن ڪي دوس هٿان دلدار.
صورت تنهنجي سڀ جڳ موهيو...

هن وائي ۾ سورة ”والضحيٰ“ جي هڪ آيت حوالي طور شاهه ڏني آهي، تنهنڪري سورة والضحيٰ جي تصوف جي حوالي سان وائي جي تفصيلي معنيٰ پيش ڪجي ٿي.

هن وائي ۾ شاهه سائين سورة ”والضحيٰ“ جي هڪ آيت ”والسوف يعطيڪ ربڪ“ ڏني آهي، جنهن جي قراني معنيٰ آهي ته ”عنقريب تنهنجو رب توکي ايترو ڏيندو، جو تون خوش ٿي ويندين“.

انهيءَ سان الله تعاليٰ جو پاڻ ڪريمن سان اقرار ظاهر ٿئي ٿو، جنهن بابت شاهه چوي ٿو:

”توسين قادر ڪيا قرار“، قادر پاڻ قسم ڪيا،
آهن ڪرم ڪريم جا احمد ساڻ آپار“.

انهن سٽن ۾ شاهه سورة ”والضحيٰ“ جي تفسير ڪي بيان ڪيو آهي. سورة والضحيٰ جي معنيٰ سمجهڻ کان اڳي بهتر آهي ته انهيءَ سورة جي نزول جي مقصد کي سمجهون ته جيئن وائي جو مقصد ۽ سورة جي معنيٰ جي هڪ جهڙائي ڪي سمجهي سگهجي.

هن سورة جو موضوع رسول الله صلى الله عليه وسلم جن
کي تسلي ڏيڻ هو. مقصد سندن پريشاني کي ختم ڪرڻ هو،
جيڪا نزول وحي جي سلسلي رڪجي وڃڻ سان کين لاحق
ٿي ويئي هئي، تنهن ڪري هن سورة ۾ سڀ کان پهريائين
روز روشن ۽ سڪون شب جو قسم کائي کين اطمينان ڏياريو ويو
ته توهان جي رب توهان کي هرگز نه ڇڏيو آهي ۽ نه هو
توهان کان ناراض ٿيو آهي، انهي کان پوءِ کين خوشخبري
ڏني ويئي ته دعوت اسلام جي ابتدائي دؤر ۾ جن شديد مشڪلاتن
سان سندن واسطو پيو پئي اها ٿورن ڏينهن جي ڳالهه آهي،
توهان لاءِ هر بعد جو دؤر، پهرئين دؤر کان بهتر ٿيندو ويندو.
ڪجهه وڌيڪ ڏينهن نه گذرندا جو الله تعاليٰ توهان تي پنهنجي
عطا بخشش جي اهڙي بارش ڪندو جنهن سان توهين خوش
ٿي ويندا. قرآن شريف جي هن سورة ۾ انهن صحيح پيشنگوين
مان هڪ آهي، جيڪي پوءِ حرف به حرف پوريون ٿيون. انهي
کان پوءِ الله تعاليٰ پنهنجي حبيب صلي الله عليه وسلم کي
فرمايو ته توکي اها پريشاني ڪيئن لاحق ٿي ته مون
توکي ڇڏي ڏنو ۽ آئون توکان ناراض ٿي ويو آهيان.
آئون ته تنهنجي روز پيدائش کان مسلسل توتي مهربانيون
ڪندو اچان ٿو ۽ تون يتيم پيدا ٿئين، مون تنهنجي پرورش ۽
خبرگيري جو بهترين انتظام ڪري ڇڏيو. تون ناواقف راه هئين
مون توکي رستو ڏيکاريو، تون نادار هئين مون توکي مالدار
بنايو. اهي سڀ ڳالهيون صاف ٻڌيئن ٿيو ته تون ابتدا کان
وٺي منهنجو منظور نظر آهين ۽ منهنجو فضل ڪرم مستقل طور
تي توسان شامل حال آهي.

آخر ۾ الله تعاليٰ نبي صلي الله عليه وسلم کي ٻڌايو تہ جيڪي احسان مون توتي ڪيا آهن، انهي جي جواب ۾ خلق خدا سان تنهنجو ڪهڙو برتاؤ هئڻ گهرجي ۽ اسان جي نعمتن جو شڪر توهان کي ڪهڙي طرح ادا ڪرڻ گهرجي.

هاڻ هيٺ سورة "والضحيٰ" جي لفظي معنيٰ ڏيون ٿا:*

بسم الله الرحمان الرحيم

١- والضحيٰ: قسم آهي روز روشن جو.

٢- والليل اذا سجيٰ: رات جي جڏهن هو سڪون سان طاري ٿيو وڃي.

٣- ما ودعڪ ربڪ و ماقليٰ: اي نبي تنهنجي رب توکي هرگز نہ ڇڏيو ۽ نہ ڪڏهن ناراض ٿيو.

٤- وللاخرة خيرٌ لڪ من الاوليٰ: يقينن تنهنجو دؤر پهرئين دؤر کان بهتر آهي.

٥- ولسوف يعطيڪ ربڪ فترضيٰ: ۽ عنقريب تنهنجو رب توکي ايترو ڏيندو جو تون خوش ٿي ويندين.

٦- الم يجدڪ يتيماً فاويٰ: ڇا هن توکي يتيم نہ پاتو ۽ پوءِ جاءِ ڏني.

٧- و وجدڪ ضالاً فهداي: ۽ توکي ناواقف راه پاتو ۽ پوءِ هدايت بخشي.

٨- و وجدڪ عائلاً فاغنيٰ: ۽ توکي نادار پاتو ۽ وري مالدار ڪيو.

---

*سورة والضحيٰ جي معنيٰ ۽ نزول ۽ مقصد مولانا مودودي جي لکيل تفهيم القرآن تان ورتل آهي.

٩- فاما اليتيم فلا تقهر: لهذا يتيم تي سختي نہ ڪر.
١٠- و آما السائل فلا تنهر: ۽ سائل کي نہ جهڻڪ.
١١- وآما بنعمة ربک فحدث: ۽ پنهنجي رب جي نعمتن جو اظهار ڪر.

شاهہ جي وائي اڳي مٿي ڏنل آيا آهيون سورة والضحيٰ جي معنيٰ بہ مٿي ڏني ويئي آهي هاڻ انهن جي برابر ڪهڙي معنيٰ آهي، تنهن کي ڏسون ٿا.

شاهہ صاحب وائي جي پهرين بند ۾ رسول ڪريم ﷺ جن جي سونهن کي واکاڻيو آهي، جيئن چيو ٿو.

اکيون سيکهہ سلار، صورت تنهجي سڀ جڳ موهيو.
هن سٽ ۾ رسول ڪريم جي سونهن ۽ سندس سونهن تي دنيا جو موهجي وڃڻ بيان ڪيو ۽ سندس ڏاڏي جو سندن اهميت کي تسليم ڪرڻ جو ذڪر ڪيو. ٻيءَ سٽ ۾ سندن جمڻ ڪري ڪفر جي خاتمي ٿيڻ جو ذڪر آهي.

ٻئي بند ۾ رسول ڪريم جن جي الله جي احسانن جو ذڪر ڪيو آهي. جنهن ۾ پهرئين سٽ ۾ سندن معراج جو ذڪر آهي ۽ ٻيءَ سٽ ۾ مٿن الله جي رحمتن جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن ۾ "سورة والضحيٰ" جي آيت نمبر ٥ جو حوالو ڏنو ويو آهي. "سورة والضحيٰ" جي آيت کان سواءِ ٻنهي بندن مان جيڪو مطلب نڪري ٿو سو هي آهي:

رسول ڪريم جن جي سونهن جي ڪري پوري دنيا مٿن موهجي ويئي هئي ۽ سندس ڏاڏي عبدالمطلب بہ سندن نراڙ ۾ نور جي تجلي ڏسي، سندس اهميت کي تسليم ڪيو. اهڙي ريت سندن جمڻ سان ئي ڪفر جي قوت کي زوال آيو ۽

جهالت ختم ٿيڻ لڳي، ۽ الله جي حضور ۾ سندن ايتري اهميت ٿي، جو کين سڀني نبين جو سردار بڻايو ويو ۽ کين اهو شرف بخشيو جو ستن آسمانن جو سير ڪرايو ۽ هر آسمان جي حقيقت کان کين آگاهي ڏني ۽ معراج وقت کين الله جو ديدار نصيب ٿيو ۽ اهو اقرار اهو هو، جيڪو هن کان اڳ يعني معراج کان اڳ "والضحیٰ" سورة ۾ ڪيو ويو هو، يعني "سگهوئي تنهنجو رب توکي عطا ڪندو، راضي ر ڪندو" يعني اهو واعدو جيڪو ابتدا ۾ وحي جي آمد جي وقت بند ٿيڻ وقت (جو مصلحتن ڪجهه وقت لاءِ بند ٿيو هو) ڪيو ويو هو.

اها مصلحت ڇا هئي ۽ انهن جي اهميت ڇا هئي، انهي لاءِ چيو ويو آهي. "روايتن مان معلوم ٿئي ٿو ته ڪجهه مدت لاءِ وحي جي نزول جو سلسلو رسول ڪريم جن تي بند ٿي ويو، جنهن کان حضور جن کي سخت پريشاني ٿي ۽ بار بار کين اهو انديشو لاحق ٿيڻ لڳو ته ڪٿي مون کان ڪو قصور ته نه ٿيو آهي، جنهنڪري منهنجو رب مون کان ناراض ٿي ويو آهي (الله جي رحمت جو نه ٿيڻ) ۽ مون کي ڇڏي ڏنو آهي. انهن تي کين اطمينان ڏيارڻ لاءِ ته وحي جي نزول جو سلسلو ناراضگي جي بنا تي نه روڪيو ويو آهي، بلڪ انهيءَ ۾ اهائي مصلحت ڪارفرما آهي، جيڪا روز روشن کان پوءِ رات جي سڪون طاري ڪرڻ ۾ ڪارفرما هوندي آهي، يعني وحي جي تيز روشني اگر توهان تي برابر پوندي رهي ها ته توهان جا اعصاب انهن کي برداشت نه ڪري سگهن ها، انهي لاءِ وچ ۾ وقفو ڏنو ويو، تاڪ توهان کي سڪون ملي سگهي ۽ توهان ۾ وحي جي نزول وقت انهي جي روشني کي برداشت ڪرڻ جي قوت

پيدا ٿي وڃي ۽ اها ڪيفيت حضور تي نبوت جي ابتدائي دؤر ۾ ٿيندي هئي ۽ جڏهن اچا ڪين وحيءَ جي نزول جي شدت برداشت ڪرڻ جي عادت نه ٿي هئي، انهي ڪري وچ ۾ وقفو ڏيڻ ضروري هوندو هو ۽ بعد ۾ جڏهن حضور جن کي اندر ۾ انهي بار کي برداشت ڪرڻ جو تحمل پيدا ٿي ويو ته پوءِ طويل وقفه ڏيڻ جي ضرورت نه رهي.

انهي پوري مقصد ۽ معنيٰ کي شاهه سائين هنن لفظن ۾ ادا ڪيو آهي.

سورة والضحيٰ جي پهرين ٻن آيتن جو مطلب آهي ته:

والضحيٰ: قسم آهي روز روشن جو.

والليل اذاسجيٰ: ۽ رات جي جڏهن سڪون سان طاري ٿيو وڃي.

هنن ٻن آيتن ۾ الله تعاليٰ رسول ڪريم جن کي روز روشن ۽ سڪون شب جو قسم کائي کين اطمينان ڏياريو ته توهان پريشان نه ٿيو، توهان جي رب توهان کي هرگز نه ڇڏيو آهي.

انهي ٻن آيتن کي شاهه هن ريت ادا ڪيو آهي.

قادر پاڻ قسم ڪيا، خاڪ قدمن جا ڪذار

ٽئين آيت آهي ته:

”مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلىٰ“

”اي نبي! تنهنجي رب توکي هرگز نه ڇڏيو ۽ نه ڪڏهن ناراض ٿيو.“

شاهه انهي آيت کي هن ريت ادا ڪيو آهي.

آ ڪرم ڪريم جا، احمد سان اپار.

چوٿين آيت آهي ته:

وَالاخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الاُوْلٰي

يقينن تنهنجو دور پهرئين دور کان بهتر آهي.

شاهه انهي کي هن ريت ادا ڪيو آهي:

پاڇانيان پٺي، ٿيو اڳانيان اڳرو،
چکس مي چئي، تڏ مولي سيه وساياه

پنجين آيت آهي ته:

وَلَسَوْفَ يُعْطِيْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰي.

۽ عنقريب تنهنجو رب توکي ايترو ڏيندو جو تون خوش ٿي ويندين.

اهو واعدو هو رب جو رسول ڪريم جن سان اطمينان ڏيڻ لاءِ جنهن تي رسول ڪريم جن کي اطمينان آيو.

شاهه انهي کي هن ريت ادا ڪيو آهي:

آڪنڊيا جي آبر کي، سرها ٿيا مي سنگهار

۽ وري جڏهن وحي جي نزول جو سلسلو شروع ٿيو ۽ لڳاتار هليو تنهن کي شاهه هن ريت ادا ڪيو آهي:

موڪل ٿي مينهن کي دوس مٿان دلدار.

اهڙي ريت شاهه سائين "والضحيٰ" سورة جي معنيٰ ۽ مقصد کي رسول ڪريم صه جي جمڻ، ڪفر جي خاتمي ۽ سندن شان مرتبي کي هن سر ۾ جامع ڪري پيش ڪيو آهي، جنهن ۾ الله تعاليٰ جو رسول ڪريم جن سان واعدو سندن عنايتن ۽ مهربانين ۽ رحمتن جو ذڪر اسلام جو دنيا تي پکڙجڻ ۽ رسول ڪريم جن وحي جي روڪجڻ جو انديشو لاحق هو، تنهن جو ختم ٿيڻ بيان ٿيل آهي، ۽ الله جي طرفان وحي جو سلسلو وري لڳاتار شروع ٿيڻ جو ذڪر ڪيو آهي. باقي آيتون

الله جي رسول ڪريم جن تي رحمتن ۽ عنايتن ۽ الله جي طرفان رسول ڪريم جن کي هدايتن جي ذڪر ۾ بيان ٿيل آهن، سي هي آهن جن جو به شاهه سائين پوري سر سارنگ ۾ ڪٿي نه ڪٿي مطلب ادا ڪيو آهي. جيڪي باقي آيتون آهن سي هي آهن:

آيت ڇهين آهي ته:

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ.

ڇا هن توکي يتيم نه پاتو ۽ پوءِ جاءِ ڏني

آيت ستين:

وَ وَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ.

۽ توکي نا واقف راهه پاتو ۽ پوءِ هدايت بخشي.

آيت اٺين:

و وَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ.

۽ توکي نادار پاتو ۽ وري مالدار ڪيو.

آيت نائين:

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ.

لهذا يتيم تي سختي نه ڪر.

آيت ڏهين:

وَ أَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ

سائل کي نه جهڻڪ.

آيت يارهين:

وَ أَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ.

۽ پنهنجي رب جي نعمتن جو اظهار ڪر.

انهي آيتن لاءِ شاهه تمام مختصر طور سر سارنگ ۾ بيت چيا آهن جيڪي انهن آيتن جو مطلب ادا ڪن ٿا. اهي بيت آهن:

ڏڪاريا ڏيهن مان، شل موذي سپ مرن،
اٿو اوهيڙا ڪري، عـاشـق مـثـي اچ،
ڏور ڏڪاريا پـج، سينهن مـنـه ڏيکاريو.

اهڙي ريت شاهه سائين "سورة والضحيٰ" جي معنيٰ ٻڌائيندي هدايت ٿو ڪري ته انسان کي گهرجي ته الله تعاليٰ جي رحمتن ۽ نعمتن جو شڪر ادا ڪري، ۽ جيئن الله پنهنجي نبيءِ ڪريم کي بيسهارو نه ڇڏيو ۽ هر وقت سندن مدد ڪئي تيئن هر مسلمان جي رب سائين مدد ڪندو رهي ٿو، اهو رکو انسان کي وهم آهي، الله تعاليٰ پنهنجي بندي کي وساري نه ٿو ۽ رب هر انسان کي هر شيءِ کان ويجهو آهي هو ڪڏهين به پنهنجي بندن کان ناراض نه آهي ۽ سندس نعمتون ۽ رحمتون هر وقت انسان تي قائم ۽ دائم رهن ٿيون. هن سوره ۾ جيڪا خاص هدايت آهي ته يتيمن تي سختي نه ڪريو ۽ سائل کي جهڻڪيو نه. يعني ڏڪاريا ۽ موذي نه ٿيو ڇو ته سخاوت الله جي رحمتن جي هڪ صفت آهي ۽ جيئن الله پنهنجي زمين مان توهان کي ڏيئي ٿو تيئن توهين به الله جي مخلوق تي الله جي ڏنل رحمتن مان ڏيو ۽ الله جي مينهن وانگر وسندڙ نعمتن وانگر توهين وسو.

تصوف جي لحاظ کان سر سارنگ ۾ شاهه صوفين جي ٻن حالتن يعني قبض ۽ بسط کي پيش ٿو ڪري ۽ انهي بابت

سمجهائي ڏني ٿو ۽ قبض جي حالت ۾ سالڪ کي ڪڏهن الله مان نااميد نہ ٿيڻ گهرجي ڇو تہ الله تعاليٰ جون رحمتون انسان تان يا سالڪ تان مصلحتن بہ رڪجي وينديون آهن تنهنڪري الله جي طرفان ٿيندڙ مشاهدا بند ٿي وڃن ٿا ۽ انهن مان سالڪ کي مايوس ٿيڻ نہ گهرجي نہ الله جي رحمتن کان نااميد ٿيڻ گهرجي ۽ هميشه الله جي نعمتن ۽ رحمتن جو شڪر ادا ڪندو رهي، ڇو تہ هو رحيم ۽ ڪريم ۽ رحمان آهي، جيڪو پنهنجي رحمتن کان انسان کي نااميد نہ ٿو ڪري.

جيئن تہ سالڪ هميشه بسط قبض جي ڪيفيتن سان گذرندو رهي ٿو يعني ڪڏهن هن کي الله جي طرفان مشاهدا ٿيندا آهن ۽ ڪڏهن بند ٿي ويندا آهن ۽ بند ٿيڻ جي حالت ۾ ڪڏهن ڪافي وقفو پئجي ويندو آهي، جنهنڪري سالڪ کي شڪ ۽ وسوسا پيدا ٿيندا آهن تہ ڪٿي رب سائين ڪنهن ڪوتاهي ڪري مشاهدا بند تہ نہ ڪيا آهن ۽ اهڙي حالت ۾ سالڪ الله جي رحمتن اچڻ لاءِ وڏيڪ پاڙائيندو آهي ۽ هي آزين نيازن، روئڻ ۽ رڙن ۾ واڌارو آڻيندو آهي ۽ سالڪ الله جو ديدار وري ڪرڻ لاءِ ليلائيندو ۽ واجهائيندو رهندو آهي، سالڪ لاءِ اهو وقت تمام بيچيني، آڻ تڻ وارو هوندو آهي ۽ انهي ۾ سالڪ کي جيڪو ڏک ٿيندو آهي انهي جو اندازو ني ڪري نٿو سگهجي. تنهنڪري سالڪ بسط واري حالت کي الله جي طرفان رحمت تصور ڪندو آهي ۽ قبض واري حالت کي الله جي طرفان دور تصور ڪندو آهي.

ٿورن لفظن ۾ اُٿين ڄٽنجي ته شاهه سائين هن سر ۾ هڪ طرف سورة "والضحيٰ" جي معنيٰ بيان ڪئي ٿي طرف الله جي رحمت جو مسلسل اسان تي اچڻ جو ذڪر ڪيو ٿين طرف بسط ۽ قبض واري ڪيفيتن جي اهميت انهي جي راز ڪي بيان ڪيو آهي. ڇو ته صوفين جي هر ڪيفيت ۽ حالت جو تعلق ڪنهن نه ڪنهن طرح قراني آيتن مان ورتو ويو آهي. سچو صوفي قرآن جي هدايت ڪان ٻاهر ڪوبه قدم نٿو کڻي هن جو پهريون عمل شريعت آهي ۽ جيڪڏهن انهي تي پورو نه رهيو ته اهو ڪيئن اڳتي ترقي ڪري سگهندو تنهنڪري قرآن ۾ هر جاءِ تي الله جي رحمت جو ذڪر ڪيو ويو آهي ۽ الٰهي رحمت هميشه نه رڳو الله جي ٻندن تي رهندي اچي ٿي پر پوري ڪائنات جي هر ذري تي الله جي رحمت هر وقت رهي ٿي. جي الله جي رحمت بند ٿي وڃي ته جيڪر هيءَ پوري دنيا جهنم بنجي وڃي ۽ دنيا ۾ ڪجهه به زنده رهي نه سگهي. ساڳي ريت شاهه سائين جي هن سر ۾ سارنگ مان مراد الله جي رحمتن جي آهي جيڪا ڪائنات تي قائم ۽ دائم آهي ۽ اها ئي الله جي رحمت هئي جنهن رسول کي جنم ڏنو ۽ کيس هن دنيا مان جهالت ۽ اونداهي کي ختم ڪري قوت بخشي ۽ اهائي الله جي رحمت هئي، جنهن اسلام کي پوري دنيا ۾ ڦهلايو ۽ اهائي رحمت آهي جيڪا سڪا پڻ ساوا ٿي ڪري.

شاهه جي ڪلام جي سُر سارنگ جي داستانن ۾ آيل واين جي معنيٰ کي مطالعو ڪنداسين ته انهن ۾ شاهه جو راز کهڙو آهي. سر جي پهرئين داستان جي وائي آهي:

مهجي ميد سار لهندو سون کي آهي آميد الله ۾،
سجدي پنهنجي سپري، زاري زور ڪندو.
امت ڪارڻ احمد آت، پرمل پاڪ پندو،
ضرور ڏڪا ڏيندو، اڪيون سڀ سچ ڪندو.
سيڙو ڏيندو مومنين اوت محمد مير ملهندو،
نفسا نفسي سڀڪو ڪري، داتا در ڊوڙندو.
سهت ڏيندس مولو، ات بديون بخشائيندو.

مٿين وائيءَ ۾ شاهه، رسول ڪريم جن کي پنهنجي مددگار ۽ الله کان بديون بخشائيندڙ ظاهر ڪيو آهي ۽ چيو ته رسول ڪريم جن قيامت جي ڏينهن پنهنجي امت جي سار لهندو ۽ سندن گناه بخشائيندو چيو ته هر مسلمان رسول ڪريم جن ڏانهن بديون بخشائڻ لاءِ ڊوڙندو ۽ هر مسلمان کي به اهائي اميد آهي ته الله کان مسلمانن جون بديون رسول ڪريم جن ئي بخشائيندا.

مٿي جيئن ٻڌائي آيا آهيون ته هن سر جو خاص مقصد ۽ روحاني راز آهي الله جي رحمت جو اچڻ ۽ اها رحمت پوري ڪائنات جي هر شيءِ تي وسندي رهي ٿي پوءِ چاهي اهو انسان هجي يا حيوان پکي هجن يا جيت پر ڪائنات جي هر مخلوق سندس رحمت جي طلب ۾ رهي ٿي، تيئن هن سر جون وايون به رسول ڪريم جن جي اهميت انهن جي ضرورت کي ظاهر ڪن ٿيون چو ته رسول ڪريم صلي الله عليه وسلم جن هن دنيا تي الله جي رحمت بنجي آيا هئا ۽ انهن جهالت کي ختم ڪيو، ڪفر جو خاتمو آندو ۽ اهوئي پنهنجي امت جون بديون بخشائيندو.

داستان ٻئي جي وائي ۾ شاهه پنهنجي رسول ڪريم جن جي سڪ ۽ عقيدت ظاهر ڪئي آهي جيئن چوي ٿو ته:

نورا پايو نيه جا، در پلي جسي نچي،
آئون ويندي در دوستن جي.

داستان ٽئين جي وائي جو اڳي ذڪر ڪري آيا آهيون.

داستان چوٿين جي وائي ۾ به شاهه رسول ڪريم صلي الله عليه و آلهٖ وسلم جن کان مدد طلب ڪئي آهي جيئن چوي ٿو ته:

پکي آءُ پرين توں، لهه مهجي سيد سار،
آئي مند ملار.

مختصر ته هن سر ۾ ظاهري مطلب ته سارنگ جي يعني مينهن جي مند ۽ مينهن وسڻ ۽ مينهن کان اڳي زمين، ماڻهن، جانور پکين ۽ جيتن جي مينهن وسڻ لاءِ تانگهه توڙي ملڪ جون ذڪر واريون حالتون ۽ مينهن پوڻ کان پوءِ ملڪ ماڻهن جانور پکين ۽ جيتن ۾ جيڪا خوشي اچي ٿي تنهن جو ذڪر آهي پر روحاني مقصد معني ۾ جيڪو راز آهي اهو آهي اسلام کان اڳي دنيا جي حالت جهاليت، ڪفر جو انتها تي هجڻ الله جي رحمت جو اچڻ رسول ڪريم صلي الله عليه و آله وسلم جن جو جمڻ، ڪفر جو خاتمو جهالت ۽ ظلم جي اونداهي جو خاتمو ۽ رسول ڪريم جن جي ڪردار جي ثنا سندن انهن جي اڳيان مقبوليت اهميت ۽ درجو ۽ مسلمانن لاءِ آخرت ۾ اجهو هئڻ جو ذڪر ڪيل آهي. ۽ تصوف جي

لحاظ کان قبض ۽ بسط جي ڪيفيتن جو ذڪر ۽ الله جي رحمت جو دائم قائم هجڻ جو بيان ڪيل آهي.

هيٺ شاهه جي سر سارنگ جي ڪجهه بيتن جي معنيٰ ڏيون ٿا جن جو مقصد تصوف جي ڪيفيتن سان آهي.

سر سارنگ جو پهريون بيت آهي:

آڳمئو آهه، لڳه پس! لطيف چئي،
اُتو ميه وڏ ڦڙو، ڪيو ڏڻ ڪاهي،
وهوم لاهي، آسرو الله سان.

پهرئين بيت ۾ شاهه چوي ٿو ته جهڙ ٿيو آهي اهو گهاٽو ڪڪر ڏسو وڏن ڦڙن سان زوردار مينهن پيو آهي، تنهنڪري توهين پنهنجا ڏڻ ڪاهي هيٺيون جايون ڇڏي مٿين پٽن تي نڪري هلو ۽ جيڪو سمر اٿو اهو به سان کڻو ۽ الله سان آسرو لاهي ويهي نه رهو. ڇو ته الله رحيم ڪريم ۽ ۽ رحمان آهي، تنهنڪري هو ڪنهن کي به نه ڇڏيندو. پين لفظن ۾ الله جي رحمت جو ڪڪر پريو تيار بيٺو آهي جنهن ۾ الله جي رحمت انتها جي آهي جنهن جي ڪابه ڪٿ نه آهي ۽ اها رحمت ڪنهن جي ٿي نه آهي تنهنڪري جيڪو دنيا ۾ سمر هٿ ڪيو اٿو سو سان کڻي الله جي رحمت طلب ڪريو ۽ پستي واري حالت سان نڪري عروج واري حالت ۾ اچو ته جيئن الله توهان کي توهان جي سمر جي بدلي توهان کي رحمتون ڏي ۽ الله سان آسرو نه لاهيو نااميد نه ٿيو ڇو ته هو رحيم ڪريم ۽ رحمان آهي. هن سر ۾ شاهه انسان کي هن دنيا جي سمر کي سان کڻڻ جي لاءِ هدايت

ڪري ٿو، جيڪو رب جي اڳيان پسنديده آهي ۽ پستي جي
حالت مان نڪري عروج واري جاءِ تي اچي ٿو ڇو تہ الله
جي رحمت جو ڪڪر تيار آهي.

ٻيو بيت آهي تہ:

آگر اي نہ انگ، جهڙو پسڻ پري جو،
سيڻ ري سيد چئي، روح نہ رچن رنگ،
مهين ٿيا سارنگ، جاني آيو جوءِ ۾.

شاهہ سائين هن بيت ۾ چوي ٿو مينهن جي اچڻ واري حالت اهڙي نہ هوندي آهي جهڙي محبوب جي ديدار وقت هوندي آهي محبوب جي ديدار واري ڪيفيت ئي انوکي هوندي آهي تنهن جو اندازو ئي ڪري نٿو سگهجي، ڇو تہ مينهن جي اچڻ کان اڳي گهٽ ۽ گرمي ٿيندي ۽ انهي گهٽ ۽ گرمي هوندي بہ ماڻهو جانور خوش هوندا آهن پر محبوب جي ڏسڻ وقت نہ گهٽ هوندي نہ گرمي هوندي آهي انهيءَ ۾ جسم جي اندر توڙي جسم جي ٻاهر خوشي محسوس ٿيندي آهي.

ساڳي حالت سالڪ کي بسط ۽ قبض واري ڪيفيت ۾ بہ محسوس ٿيندي آهي. قبض واري حالت ۾ سالڪ بلڪل غمگين مايوس ڏکايل هوندو آهي ۽ هن کي ديدار لاءِ اندر ۾ ۽ اکين ۾ انتظار ۽ تڙپ هوندي آهي ۽ اها تڙپ ائين هوندي آهي جيسين محبوب جو ديدار سالڪ کي نصيب نٿو ٿئي ۽ جڏهن ديدار ٿئي ٿو تڏهن هي دنيا ۽ پاڻ کي وساري ڇڏيندو آهي ۽ رکو محبوب ئي هن جي نظرن ۾ هوندو آهي ائين جئين تہ ظاهر ۾ برسات نہ پوڻ ڪري ماڻهن جانورن ۽ پکين کي جسماني تڪليف هوندي گرمي ۽ تپت ٿيڻ ڪري مونجهہ

پيدا ٿيندي آهي ۽ ملڪ ۾ ذڪر هوندو آهي. پر قبض جي حالت ۾ سالڪ کي نه رڳو جسماني تڪليف محسوس ٿيندي آهي پر روح به بيچين هوندو آهي. تنهنڪري شاهه چوي ٿو ته:

سيڻن ري سيد چي، روح نه رچن رنگ.

يعني محبوب حقيقي جي ديدار کان سواءِ روح تي اهي لطائفن جا رنگ نٿا چڙهن يعني روح کي اها خوشي نٿي ملي پر جڏهن محبوب حقيقي جو ديدار ٿئي ٿو تڏهن سالڪ لاءِ چئني طرفن کان مينهن ئي مينهن نظر اچي ٿو. پوءِ سالڪ انهي ڪيفيت ۾ هوندو آهي ۽ چوندو آهي.

جڏانهن ڪريان پرک، تڏاهن سڄڻ سامهون،
سو هي سو هو، سو آجل، سو الله،
سو پرين سو پساه، سو ويري سو واهرو.

۽ جڏهن سالڪ انهي حالت ۾ اچي ٿو تڏهن هن کي سچي خوشي نصيب ٿئي ٿي، تنهنڪري چيو اٿس ته مينهن ۾ اهو رنگ نه آهي جهڙو محبوب جي پسڻ ۾ آهي ۽ محبوب جي ديدار کان سواءِ روح تي نور جا رنگ نه چڙهندا آهن ۽ اهي مينهن تڏهن وسن ٿا، جڏهن محبوب جو ديدار نصيب ٿئي ٿو. نورن لفظ ۾ ته الله جي رحمت جيڪا سالڪ تي ٿئي ٿي اها اهڙي نه هوندي آهي جهڙي برسات پوڻ ڪري ٿئي ٿي. اها ته انهيءَ کان تمام گهڻي هوندي جنهن جي ڪا حد ئي نه هوندي آهي.